

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Romanisztika Program

Hargitai Evelin Gabriella

A mirandai nyelv helyzete
Két- és többnyelvűség egy észak-portugáliai kisebbségi közösségben

Doktori értekezés tézisei

Témavezetők:

Dr. habil. Bartha Csilla

Dr. habil. Szijj Ildikó

Budapest

2014

I. Bevezetés

1. Motiváció és célkitűzés

Kutatásomban egy olyan újlatin kisebbségi nyelv –a mirandés– szociolingvisztikai helyzetét tártam fel, amelyet sem a portugáliai, sem a nemzetközi nyelvtudomány nem vizsgált eléggé, pedig mind a romanisztika, mind a szociolingvisztika számára sok tanulságot tartogat. A mirandés (vagy mirandai) egy 4-5, legfeljebb 10 ezer fős beszélőközösséggel rendelkező, (asztúr)leóni eredetű veszélyeztetett nyelv. Északkelet-Portugáliában, a spanyol határ mentén fekvő Miranda do Douro megyében beszélik, a csoport migrációval kerülhetett ide a XII-XIII. században. A terület izolációja miatt a mirandést évszázadokig ignorálták, vagy esetleg rosszul beszélt portugálnak tartották. A portugál nyelv az 1950-es évektől kezdett dominálni a közösség nyelvi repertoárjában, mára pedig mirandés monolingvis beszélőt legfeljebb a 70-80 évesek között találni. Jelenleg ez az egyetlen (hangzó) kisebbségi nyelv az országban, amelyet törvény (igaz, csak szimbolikus törvény) ismer el, és lassan kezdenek visszaszorulni a vele kapcsolatos nyelvi előítéletek, negatív ideológiák.

A mirandai nyelvvel 2006 óta foglalkozom, eddig négyszer folytattam terepkutatásokat Portugáliában. Ezen kívül napi-heti rendszerességgel tartom a kapcsolatot a helyi és a Mirandából elvándorolt csoport tagjaival, akik igen különböző nyelvi kompetenciákkal, nyelvhasználati motivációkkal, attitűdökkel bírnak. Így a beszélőközösséget heterogén valóságában, a nyelvhasználat változásait pedig folyamatosan tudom vizsgálni. Munkám fontos távlati célja az eredményeket alkalmazni, szem előtt tartva, hogy a társadalomtudományi, társasnyelvészeti kutatás konkrét társadalmi problémák megoldását segíti elő (Kontra 2010). A kutató felelőssége, hogy a kutatás tanulságait „visszaforgassa”, az adott közösség javára fordítsa (vö. Kontra 2010: 141, Labov 1982). Mindazonáltal fontos, hogy a társadalmi cselekvés iránti elhivatottság, a vizsgált csoport helyzetének jobbítási szándéka egyensúlyban maradjon a tudományos kutatás alapját jelentő tárgyilagossággal (Labov 1982).

A fentiek alapján a vizsgálatom közvetlen célja az volt, hogy feltárjam a portugál-mirandés diglosszia kialakulásának, majd a portugál mai dominanciájának okait, a nyelvcserehez vezető tényezőket. Vizsgáltam a nyelv mai vitalitásának mértékét, és azt, hogy mely szociokulturális-gazdasági-pszichológiai tényezők segíthetik a nyelvmegtartást, a revitalizációt. Dolgozatom első részében bemutattam az alapvető információkat e hazánkban szinte teljesen ismeretlen kisebbségi nyelvvel kapcsolatban, és a történeti szociolingvisztika módszereivel elemeztem a mai helyzethez vezető tényezőket, valamint a mirandai kulturális élet és a nyelvapoló mozgalmak megindulását. A második részben empirikus vizsgálataimat mutattam be. Ezek első fejezete makroszociolingvisztikai szempontokat alkalmaz (a mirandés

jogi és nyelvhasználati helyzete, vitalitása). A második részben pedig a mikroszociolingvisztikai kutatásaimat ismertettem. Ezeket olyan területeken folytattam, mint az identitás, az attitűdök és a nyelvideológiák, valamint a terület gazdasági élete, nyelvi tájképe és a modernizáció hatásai a mirandésre. Végül az oktatást és a revitalizációt értékeltem, és a nyelvi tervezés további lépéseire tettem javaslatokat. Elsősorban a közösség szintjén vizsgáltam, ezért nem volt célom a nyelvi kontaktusok és a bilingvizmus belső nyelvi aspektusainak vizsgálata.

Közvetlen célom e kutatással, hogy felhívjam a figyelmet: Portugália valójában nem egy monolingvis, problémátlan nyelvi helyzetű állam, ahogyan évszázadok óta tekintenek rá. Nelde 1978-ban írta azt, hogy „Portugálián és Izlandon kívül minden európai állam többnyelvű” (Nelde 1978: 26), de Skutnabb-Kangas is az egy anyanyelvet használó államok között tartotta számon (1997: 5). Torkington úgy fogalmaz, hogy Portugália „lényegében egynyelvű” (2008: 123). Bár a luzitán ország nem tartozik a vitatott politikai, etnikai, nyelvi helyzetű területek közé (hiszen pl. határai 1143 óta gyakorlatilag állandóak), kisebbségi csoportjainak „nem tesz jót” az a homogén nemzetállami kép, amelyet tovább erősít Portugália expanziós múltja és mai egységesítő nyelvpolitikája. A XV. századtól egészen a XX. század közepéig fennálló portugál gyarmatbirodalom kiépítésével a portugál egy pluricentrikus, hódító világnyelvvé vált (vö. glottofágia, Calvet 1974), amihez annak a képzele is társult-társul, hogy ez a nyelv önmagában a civilizáció letéteményese, a népek felemelkedésének záloga (vö. Pinto 2008). Ebből fakad az is, hogy a portugáliai nyelvpolitika sem a belső problémákra, és főként nem a belső nyelvi diverzitásra, ellenkezőleg: a luzofón egység fenntartására, a portugál mint *lingua franca* terjesztésére koncentrál (Léonard 1999, Mateus 2009). Az Alkotmány 2001-es módosítása óta Portugália deklarálta is egynyelvűségét, a portugált jelölve meg egyedüli hivatalos nyelvként (11. cikk). Ez nehezíti az őshonos (mirandés, barranquenho, jelnyelv, stb.) és a migráns (kreol, román, ukrán, stb.) nyelvi közösségek helyzetét (Pinto 2008). Célszerűbb volna tehát úgy jellemezni az országot, mint amely *de jure* monolingvis, *de facto* pedig többnyelvű (a többnyelvűség alatt természetesen nem egy Svájc-hoz hasonló helyzetet, pusztán több nyelv jelenlétét, több beszélőközösség igényeit értve).

Az alábbi táblázat Portugália nyelveit veszi sorra. Mivel a népszámlálások nem kérdeznak rá az anyanyelvre vagy a beszélt nyelvekre, a legfrissebb megbízható adatok 1991-ből (!) valók. Forrásom, egy Portugália nyelvi helyzetét leíró könyv (Pinto 2008) is csak ezekre támaszkodhatott, ami sokat elárul a portugál nyelvpolitikáról. A növekvő bevándorlás miatt ma bizonyosan magasabb számokat kellene feltüntetni a táblázatban.

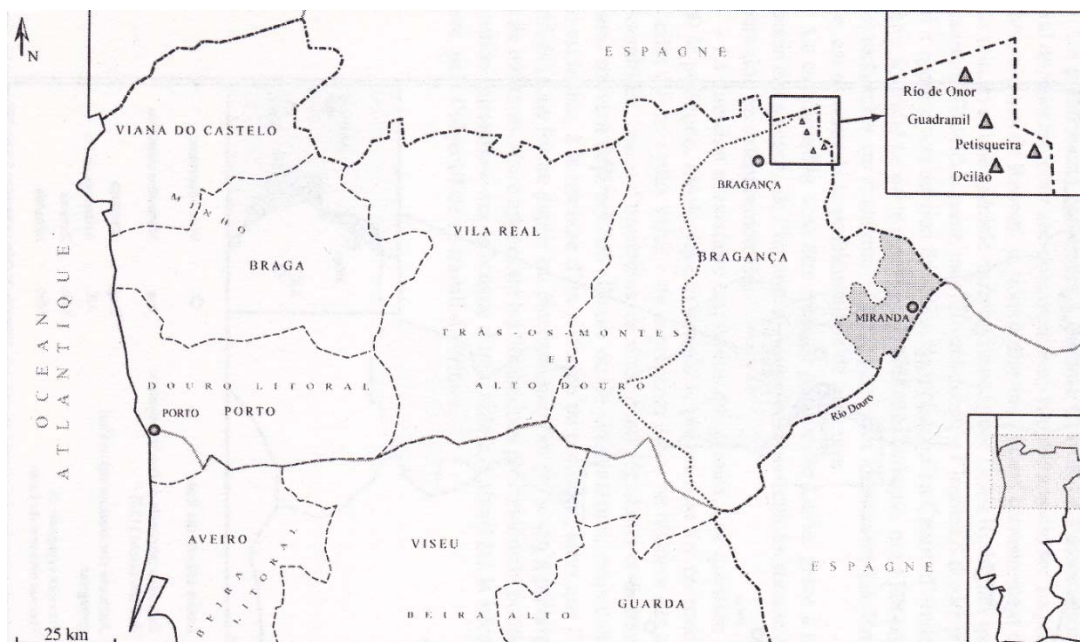
Nyelv	Beszélők (ezer)	A lakosság %-ában	Nyelv	Beszélők (ezer)	A lakosság %-ában
Portugál	9753	99,8	Portugál jelnyelv	8	0,1
Egyéb	110	1,1	Német	5	0,1
Zöld-foki (kreol)	24	0,2	São Tomé-i (kreol)	3	0,0
Spanyol	23	0,2	Kimbundu	3	0,0
Francia	21	0,2	Guineai (kreol)	2	0,0
Angol	11	0,1	Wu	0,3	0,0
Mirandai	10	0,1			

Portugália nyelvei (1991-es adatok) Forrás: Pinto 2008: 74

2. Történeti háttér

A mirandés tehát valószínűleg migráció útján, az araboktól való visszahódítás (reconquista) idején, a XII.-XIII. században, leóni telepésekkel került a mai nyelvterületre (Carvalho 1964, Pidal 1906). A terület eléggé izolált, Portugáliával az újkorig alig volt kontaktusa, míg a leóni régióval sokáig fennmaradhatott a vallási-kereskedelmi-közigazgatási kapcsolata (Ceolin 2002). Ez biztosította a folyamatos nyelvmegtartást. Martins (1994) szerint a mirandés a nyelvterület elszigeteltsége miatt legalább a XVII. századig elő, domináns nyelv volt a zömmel földműveléssel foglalkozó lakosság körében, és csak a csoport néhány tagjának volt szüksége a portugál használatára. (A megyeszékhely kivétel lehetett: onnan hamar, a XVI. századtól kezdve eltűnt a mirandés, mert portugál katonák, hivatalnokok települtek be, vö. Martins 1994, Merlan 2009). A mirandai nyelvet az 1800-as évek végén „fedezte fel” José Leite de Vasconcelos filológus, és 1900-ban írt róla monográfiát (ez leíró hangtani és nyelvtani, dialektológiai fejezetei mellett népköltészeti antológiát is tartalmaz). A könyv visszhang nélkül maradt, a mirandés sorsát pedig az 1950-es évek pecsételték meg. Ekkor indult a Douro folyón a vízierőművek építése (portugál ajkú szakmunkásokkal), valamint a televíziós műsorszórás (természetesen az állam nyelvén). A portugál ekkoriban vált a presztízs, a megélhetés nyelvévé, a mirandéshez pedig az elmaradottság stigmája kapcsolódott (Merlan 2009). A portugál-mirandés diglosszia egyre szélesebb kört érintett, de kezdtek megjelenni az egynyelvű beszélők is, akiket szüleik már csak portugálul tanítottak meg a jobb érvényesülés érdekében (Martins 1997). Így pedig lassan a közösségnek a mirandés iránti semleges vagy pozitív attitűdjei is kezdtek negatívvá válni (de a *fidalgo* vagy *grabe* nyelv, azaz a ’nemesi vagy komoly, súlyos’ portugál iránti idegenkedés, ellenszenv is megmaradt). A mirandés veszélyeztetettsége abból is fakadt, hogy a mezőgazdasági termelés visszaesésével a nyelv egyik fontos használati színtere tűnt el. A fiatalabb generációk már nem vettek részt a hagyományos tevékenységekben, így a nyelv használatának fontos lehetősége maradt ki számukra. Csak a XX. század végén, António

Maria Mourinho pap és filológus, majd az új értelmiségi generáció (Amadeu Ferreira, Domingos Raposo, Manuela Barros Ferreira) kutatásainak hatására kezdett elterjedni, hogy a mirandés nem egy csökkent értékű portugál dialektus, hanem önálló nyelv (ld. pl.: Mourinho 1987). A mirandai nyelvapolók indították el a revitalizációt: konferenciákat szerveztek, nyelvtudományi és etnográfiai kutatásokat kezdeményeztek, oktatási segédanyagokat (helyesírási szabályzat, szótár, grammatika, képekönyv) készítettek, és sokan irodalmi munkásságukkal is bizonyították a mirandés mint kód „képességeit” (korpusztervezés). 1999-ben a parlament elfogadta a 7/1999-es törvényt, amely elismeri a mirandést mint Miranda nyelvét, valamint a gyermekek nyelvtanuláshoz való jogát (státusztervezés). Ekkor szerveződött meg a nyelv rendszeres oktatása is. 2000 után pedig Mirandán kívül is megélénkült az érdeklődés a nyelv iránt: spanyol, lengyel, német, japán kutatók (Czopek 2008, Ceolin 2002, Merlan 2009, Terao 2010) is foglalkoztak vele, és a vizsgálatok egyre specifikusabb területekre koncentrálnak: ma már nem csak a revitalizációt szolgálják. Így van ez az irodalom esetében is: különösen Amadeu Ferreira könyvei értékesek „önmaguk jogán”, nem csupán nyelvművelői szerepben. A mirandést ma már említi az Euromosaic kutatás vagy az Ethnologue.com, a világ nyelveinek katalógusa, azonban szociolingvisztikai helyzetét, vitalitását máig nem vizsgálták eléggé alaposan. Hiányzik az egységes revitalizációs koncepció is, mivel a helyi értelmiség csak ad hoc kezdeményezéseket tud tenni.

A mirandai nyelvterület. (Sötét színnel jelölve.) Forrás: Cahen 2009: 16

3. Elméleti háttér

Kutatásom elsősorban a közösségi két- és többnyelvűséget vizsgálja. A nyelvek (vagyis beszélőközösségeik) általában politikai vagy gazdasági okokra visszavezethető **kontaktusa** gyakran jár együtt kisebb vagy nagyobb konfliktusokkal. Kontaktushelyzetben gyakori, hogy két vagy több beszélőközösség verseng egymással látens vagy explicit formában a kulturális vagy anyagi javakért, jobb lehetőségekért (Bartha 1999: 41). Ha e csoportok egyike kisebbségben van, akkor már pusztán tagjainak száma miatt is könnyen háttérbe szorulhat az élet számos területén. Így nyelve is gyorsan veszélybe kerülhet, különösen akkor, ha rákényszerül a másik, nagyobb befolyással rendelkező csoport kódjának használatára. Ha nincs tartós, szilárd munkamegosztás a két kód között, a kétnyelvűség instabillá válik (Gal 1979, Borbély 2001). Ha a kisebbségi csoport presztízse, gazdasági-kulturális befolyása alacsony, akkor a nyelvhez is negatív asszociációk kötődhetnek (Dorian 1998: 3, vö. lingvicizmus, Skutnabb-Kangas 1997, Kontra 2005). Például a technológiai fejlettség gyakran kapcsolódik össze a nyelv „fejlettségének” megítélésével (Dorian 1998: 9). A mirandést is (többek között) azért tekintették elmaradott, grammatika nélküli „konyhanyelvnek” (Vasconcelos 1900), mert Miranda egy izolált, iparral és modern infrastruktúrával nem rendelkező, iskolázatlan lakosságú terület volt.

Számos tényező befolyásolhatja azt, hogy egy közösség megtartja-e a hagyományos nyelvét, vagy átvált-e a többségi kód alkalmazására. A nyelvcsere-nyelvmegtartás nem tisztán nyelvi folyamat, hanem társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális, pszichikai stb. tényezők játszanak benne szerepet (Gal 1979, Grin 1999, Kloss 1966). Kialakulása és módosulásai pedig mindig nyelven kívüli okokra vezethetők vissza (Bartha 1999, Borbély 2014). Így a kétnyelvűséget több aspektusból szükséges vizsgálni: ezt az egyszerre egyéni és közösségi problémát (Bartha 1996, 1999) nem csak nyelvészeti, hanem szociológiai, pedagógiai, politikai, gazdasági szempontból is értelmezni kell.

A mirandés esetében a nyelvcsere fő faktorai **gazdasági** jellegűek. A nyelvek a piacon versengenek egymással (Bourdieu 1991, Skutnabb-Kangas 1998, Coulmas 2004). Ha egy nyelv szimbolikus piaca (Bourdieu 1991) megszűnik, akkor maga a nyelv sem fog tovább funkcionálni. Szimbolikus piac alatt bármilyen nyelvhasználati szintér, lehetőség értendő, de hozzá kell tenni, hogy egy csoport gazdasági státusza kitüntetett faktor a nyelvmegtartás szempontjából (Bartha 1999: 145-147, 2003: 58, Kontra 2010: 20). Tudniillik, a kisebbségi beszélők számára gyakran csak a többségi nyelv használata biztosítja a társadalmi mobilitást, előrelépést. A beszélőközösségek hatalmi egyenlőtlenségeinek növekedése az urbanizációval, modernizációval is szorosan összefügg. Az ipari, városiasodott központok a jobb megélhetési

lehetőségek miatt különféle területekről, különféle kódokat használó alkalmazottakat vonzanak, ami miatt a munkaerő a standard vagy az államnyelv használatára kényszerül. Mindezt az oktatás is megerősíti, ha az iskola azért nem vesz fel egy nyelvet a tantervbe, mert az nem elég „hasznos”. Ez pedig nyelvi asszimilációhoz vezethet. Azaz a nyelvek hatalmi egyenlőtlensége esetén a beszélőnek a csoporthoz való lojalitással járó alacsonyabb életszínvonal és a nagyobb gazdasági haszonnal járó „kulturális öngyilkosság” (Fishman 1991, Kontra 2010) között kell döntenie.

Nem szükségszerű azonban, hogy a kisebbségi helyzet rossz szociolingvisztikai helyzettel párosuljon. Grin szerint a nyelvi sokféleség veszélybe kerülése is egy piaci kudarc (*market failure*), ami ellen az államnak kellene harcolnia (Grin 2006). A nyelvpolitikai beavatkozásnak nem feltétlenül kell fűrésztó harcot vívnia a gazdasági erők ellen, hanem ki kell használnia a réseket a piaci páncélzaton, amelyek segítségével a közösség előnyére fordíthatja a gazdasági erőket a hosszú távú nyelvmegőrzés céljából (Grin 1999: 183). A **nyelvgazdaságtan** a nyelvi tervezés elméletébe ágyazva vizsgálja a ezt a problémakört, . Azaz azt kutatja, hogy a gazdasági tényezők hogyan hatnak a nyelvi környezetre és fordítva, illetve, hogy egy bizonyos nyelv használata hogyan hat a jövedelemre (Grin 1999, 2003). Grin szerint a kevésbé használt nyelvekkel kapcsolatos nyelvpolitikai döntéseknek figyelembe kellene venniük az adott nyelvhez kötődő gazdasági jellemzőket (Grin 2003: 4).

Hozzá kell tenni, hogy a nyelvcseré problémáját nem lehet gazdasági okokra egyszerűsíteni (Fishman 1991: 61). A mérleg másik serpenyőjében a mirandés esetében is szociálpszichológiai tényezők vannak. A mirandai közösség az utóbbi két-három évtizedben egyre pozitívabb attitűdöket, egyre erősebb azonosságtudatot mutat. Sok mirandai úgy tartja, hogy a „*lhéngua*” központi eleme az **identitásának**, ezért a nyelvcseré már-már a személyiség feladásával járna. Még azok is így vélekednek, akik ténylegesen nem is beszélik a mirandést, csak erősen kötődnek annak szimbolikus (csoporthoz tartó, múlt értékeit őrző) funkcióihoz. A nyelv fontos része az önmeghatározásunknak, társadalmi ismereteket, értékeket, szokásokat közvetít, kijelöli helyünket a társas közegben (Fishman 1989). Tehát nem csak kommunikációs eszköz, hanem szimbólum is; nem csak instrumentális, hanem társas integratív szerepe is van (Edwards 2009). Így sokszor a társadalmi csoportok közötti különbségek jelképévé válhat (Blommaert 2006).

A nyelv sokak szerint a csoportidentitást jelölő jegyek legfontosabbja, az egyén azonosságtudatának elidegeníthetetlen része (Gumperz 1982). Sőt, az etnolingvisztikai identitás elmélete szerint identitás magja a nyelv (Giles–Johnson 1987). Többek szerint ebből az következik, hogy a nyelvvesztés identitásvesztést okoz, mivel a nyelv helyettesíthetetlen

kulturális tudást tartalmaz, ami a nyelvvel együtt elvész (Tsunoda 2006), azaz „nyelvével hal a nemzet” (Pusztay 2006). Mások szerint ahhoz, hogy az egyén önmagát egy bizonyos csoportba sorolja, nem szükséges, hogy beszélje is a csoport nyelvét. Jól érzékelteti ezt Hamers és Blanc definíciója az etnolingvisztikai identitásról: „szubjektív érzés egy etnolingvisztikai csoporthoz való tartozásról” (2004: 202). Azaz nyelvcsere esetén a nyelv szimbolikus jelentősége továbbra is fennmaradhat (Edwards 1984, Crystal 2000). Fishman mindezt így fogalmazza meg: „we can be Xmen without Xish”; „we can be Xmen with Yish” (1991: 16). A nyelv-identitás sorsa mindenképpen nehezen megjósolható: „vannak csoportok, amelyek megtartják a nyelvüket és etnikai identitásukat ugyanazon társadalmi és gazdasági feltételek között, amelyek más csoportnál identitás- és nyelvcserehez vezetnek” (Fasold 1984: 240).

II. A kutatás

1. Alapkérdés

A mirandés szociolingvisztikai helyzetének alapkérdését abban látom, hogy míg a gyakorlati körülmények (a régió gazdasági és demográfiai helyzete, a foglalkoztatottság problémái, a modernizáció) a nyelvcserét erősítik, addig a szociálpszichológiai tényezők a nyelvmegtartás irányában hatnak. Vizsgálataimban ezért a nyelv vitalitásának pontosabb fokmérőit, az erős nyelvhasználati területeket és a hatékony revitalizáció eszközeit kerestem. Bár az általános kép szerint a nyelvcsere akkor következik be, ha az emberek szükségesnek vagy jövedelmezőbbnek érzik egy másik nyelv használatát (Skutnabb-Kangas 1981), mégis előfordul, hogy a nyelvhasználati döntéseket nem lehet a haszon-ráfordítás elemzésével magyarázni (Edwards 1985). A mirandés megőrzését is főként érzelmi, pontosabban szociálpszichológiai tényezők segítik elő: a kötődés a szülőföldhöz és a helyi közösséghez, a hagyományőrzés és normakövetés, amely a nyelvhasználatban is megnyilvánul. Természetesen a pozitív attitűdök nem biztosíthatják önmagukban egy nyelv hosszú távú fennmaradását, de termékeny talajt kínálhatnak a revitalizációs intézkedéseknek.

2. Vizsgálati módszerek

A mirandés helyzete olyan komplex jelenség, amelyet széles körűen kell elemezni. Az irányított beszélgetések (interjúk) és nyelvhasználatot, attitűdöket felmérő kérdőívek, szabad és félstrukturált interjúk, résztvevő megfigyelések mellett olyan új kutatási módszereket is alkalmaztam, mint a kapcsolati hálók elemzése, a nyelvi tájkép leírása vagy a kritikai diskurzus-elemzés. Módszereim kiválasztásánál az is vezérelt, hogy témámat új szempontokból vizsgáljam. Nem kívántam megismételni azokat az általános társasnyelvészeti kutatásokat, amelyek korábban már feltárták a mirandés használatát (Martins 1997, Merlan 2009), hanem a

szociolingvisztika és társterületeinek újabb irányvonalait követtem. Olyan területeket kívántam elemezni, amelyeket kulcsszerepűnek ítélt meg a nyelvmegtartás szempontjából. Az alábbiakban ezeket sorolom fel, az alkalmazott módszerrel együtt.

A.) Makroszociolingvisztikai helyzet

- **A mirandés helyzete a nemzetközi nyelvi jogi keretek tükrében**

A Portugália nyelvi helyzetében mérvadó nemzetközi jogi dokumentumok és a 7/99-es törvény elemzése.

- **A közösség szocio-demográfiai profilja**

Demográfiai, statisztikai adatok elemzése.

- **A mirandai beszélőközösség meghatározása, szociolingvisztikai profilja**

Merlan (2009) adatainak másodelemzése, saját kérdőíves vizsgálat, kapcsolati háló elemzése.

- **A mirandés vitalitása**

Az UNESCO (2003) kritériumrendszerének adaptálása.

B.) Mikroszociolingvisztikai helyzet

- **A mirandai csoport identitása**

Kérdőív, interjúk, kritikai diskurzuselemzés.

- **Nyelvideológiák, attitűdök**

Kérdőívek a többségi és kisebbségi csoportban, interjúk, irodalmi szövegek és újságcikkek kritikai diskurzuselemzése.

- **A mirandai régió gazdasági helyzete, a mirandés szerepe a gazdaságban**

Kérdőív (mezőgazdasági szókincs ismerete), piaci és marketingelemzés nyelvökonomiai szempontból, interjúk cégvezetőkkel.

- **A régió nyelvi tájképe**

Kvantitatív és kvalitatív megfigyelések.

- **A mirandés a tömegkommunikációban**

Médiaelemzés, statisztikák, kritikai diskurzuselemzés.

- **Elvándorlási és nyelvcseremotivációk**

Kérdőívek fiatalok, diákok és már elvándorolt mirandaiak körében.

- **A mirandés az oktatásban**

Résztevő megfigyelés, kérdőív, interjúk.

Az adatgyűjtések során kérdőíves felméréseimben összesen 173 mirandai (anyanyelvű/származású) vett részt, valamint 71 nem-mirandai (portugál anyanyelvű) személlyel készítettem attitűdfelmérést. Ezen kívül az öt évig tartó részt vevő megfigyeléseim során több tíz mirandai család és cég nyelvhasználatát tártam fel, valamint mélyinterjút készítettem Miranda megye polgármesterével, a helyi iskola igazgatójával és két, mirandaiul beszélő tanárral, Miranda és Palaçoulo két éttermének vezetőjével és több dolgozójával, a helyi ifjúsági szervezet tagjaival, a Galandum Galundaina együttes tagjaival, valamint nyelvapolókkal, önkormányzati képviselőkkel. Összesen 11 és fél órányi portugál-mirandai nyelvű hangfelvétellel, valamint három és fél órányi videofelvétellel rendelkezem, valamint megszámlálhatatlan levelet váltottam mirandaiakkal.

3. Kutatási kérdések

1. Milyen a mirandés mai nyelvpolitikai helyzete, elégséges-e a jelenlegi nyelvi jogi szabályozás a nyelv és a közösség támogatására?
2. Hogyan jellemezhető a mirandés nyelvhasználati helyzete, a mirandaiak mai verbális repertoárja (írásos és szóbeli, hagyományos és új színtereken), és mely szociolingvisztikai változók befolyásolják a nyelvhasználatot? Milyen a diglosszikus megoszlás a portugál, mirandai (egyéb) nyelv között, és vannak-e olyan színterek, amelyeken a mirandés használata stabil maradhat?
3. Melyek a nyelvcsere-nyelvmegettartás legfőbb faktorai, melyek a vitalitás valós fokmérői?
4. Milyen nyelvvideológiák hatnak a közösségben és azon kívül, és milyen médiumok közvetítik ezeket a nyelvvideológiákat? Milyen attitűdökkel bírnak az egyes (életkori, stb.) csoportok a nyelvükkel szemben?
5. Hogyan hat a gazdasági-technikai modernizáció a mirandai nyelv használatára?
6. Hogyan lehet sikeres a nyelv oktatása?
7. Melyek a revitalizáció kilátásai, képes-e a közösség hosszú távon fenntartani a hagyományos életmódját, a tradicionális társadalmi kötelekeket, és természetesen: a nyelvét?

III. Eredmények

Az alábbiakban a kutatási kérdéseimet sorra véve mutatom be vizsgálataim eredményeit.

1. Milyen a mirandés mai nyelvpolitikai helyzete, elégséges-e a jelenlegi nyelvi jogi szabályozás a nyelv és a közösség támogatására?

Bár természetesen a nemzetközi dokumentumok Portugáliát is kötelezik az emberi és nyelvi jogok biztosítására, az ország jogrendje nem védi hatékonyan a nyelvi kisebbségeket. Szimbolikus, hogy Portugália ratifikálta a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló

Keretegyezményt, de az időszakos jelentéseiben közli, hogy területén nem élnek nemzeti kisebbségek. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája pedig máig elfogadásra vár. A mirandaiak egyetlen hivatkozási alapja a máig fennálló lingvicizmus ellen a 7/99-es törvény, amely azonban csak szimbolikus jogokat biztosít a közösségnek: „A Portugál Állam elismeri a mirandai nyelv használatának és művelésének jogát kulturális örökségként, kommunikációs eszközként és Miranda identitásának erősítőjeként.” (2. cikk) „Miranda do Douro megye közintézményei kiadhatják a dokumentumaikat egy mirandai nyelvű változat kíséretében.” (4. cikk)

2. Hogyan jellemezhető a mirandés nyelvhasználati helyzete, a mirandaiak mai verbális repertoárja (írásos és szóbeli, hagyományos és új színtereken), és mely szociolingvisztikai változók befolyásolják a nyelvhasználatot? Milyen a diglosszikus megoszlás a portugál, mirandai (egyéb) nyelv között, és vannak-e olyan színterek, amelyeken a mirandés használata stabil maradhat?

A nyelvcsere egyik jele az, hogy csökken a mirandéstudás szintje és használatának gyakorisága. A felnőttek 63%-a elég jól vagy nagyon jól beszéli a helyi kódot, míg a diákok csak 23%-ának a kompetenciaszintje magas (Merlan 2009: 239, 249). A felnőtt mirandaiak 17%-a csak a mirandést használja a mindennapi interakciói során, 75%-uk pedig két vagy három nyelven kommunikál, míg a diákoknak csak 0,7%-a használja kizárólag a mirandést, és 43%-uk kommunikál mirandaiul is (Merlan 2009: 297, 305). A nyelvcsere utal az is, a mirandésnek már alig van L1 beszélője az újabb generációban. A felnőtteknek 69%-a használja a mirandést első nyelvként, a gyermekeknek pedig mindössze 5%-a (Merlan 2009: 384, 388).

A mirandés-portugál viszonyára a klasszikus diglossziás elrendezés jellemző (vö. Fishman 1967), azaz a portugált mint *High* nyelvet a formális színtereken használják, a mirandést pedig mint alacsonyabb presztízsű, kisebb használati körű (*Low*) kódot a családi, baráti interakciókban alkalmazzák. Azonban a portugál egyre jobban belép a családi kommunikáció színtereire is. Kérdőíves vizsgálatomban arra kértem adatközlőimet (felnőttek: n= 32, diákok: n=12), hogy jelöljék meg, mely helyzetekben mely nyelveket használják. A Gal (1979) nyomán készített táblázatból kiderül, hogy míg az idősek a mirandést használják domináns nyelvként, addig az életkorral nő azoknak a színtereknek a száma, amelyekben a mirandaiak portugálul beszélnek. A gyermekek ma már nem használják kizárólagosan a mirandést, és ha használják egyáltalán, akkor is csak a nagyszüleikkel beszélnek ezen a nyelven.

Nem	Kor	Beszédhelyzet											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
F	88	M	M	MP	P	M	P				M	M	M
M	84	M	M	P		M	P	M	P	M	M	M	M
F	82	M	M	MP	P	M	P		P		M	M	M
F	81	M	M	M	M	M	P	MP	P		MP	M	M
M	80	M	M	P	P	M	P	MP	P	M	M	M	M
F	79	M	M	MP	P	P	P	P	P		M	M	M
M	77	M	M	P	P	P	P	MP	P	M	M	M	M
M	75	M	M	MP	M	M		MP	P		MP		MP
M	64	M	M	F		M	P	M	P	M	M	M	F
M	62	M	M	MP	MP	M	P	MP	P	MP	MP	M	MP
M	61	M	M	F		M	P	M	P	M	M	M	F
M	60	M	M	M	P	M	P	MP	P	M	M	M	M
M	60	M	M	MP		M	P	MP	P	M	M	M	MP
M	57	M	M		M	M	P	P	P	M	MP	M	MP
M	56	M	M	P	P	MP	P	MP	P	M	M	MP	
F	54	M	P	P		MP	P	P	P		M	M	M
M	51	M	M	MP		M	P	MP	M			M	
M	50	M	MP	MPF	F	MP		MP	P	M	M	M	F
M	46	M	M					MP	P	MP	MP	M	
M	44	M	M	MP	MP	M	P	MP	P	MP	MP	M	MP
M	41	M	M	M	M	M	P	M	P	M	MP	M	MP
F	40	MP	MP	P		P	P	P	P	P	P	P	P
M	40	P	P				P	P	P	MP	P	P	
F	39	MP	MP	P		P	P	P	P	MP	MP	M	P
M	32	MP	MP	P		MP	P	MP	P	P	P	MP	P
F	31	M	M				P	P	P	MP	M	MP	
M	28	M	MP				P	MP	MP	MP	MP	MP	
M	28	P	P					P	P	P	P	P	
F	27	P	P				P	P	P	P	P	P	P
M	22	M	P				P	MP	P		MP	MP	
M	18	MP	MP				P	MP	P	MP	MP	M	
M	18	MP	MP				P	MP	P	MP	P	MP	
F	17	MP	P				P	P	P	P	P		P
F	16	P	P				P	MP	P	P	P		P
M	16	MP	P				P	P		P	P		P
F	15	P	P				P	P		P	P		P
F	15	MP	P				P	P		P	P		P
M	14	P	P				P	MP		P	P		P
M	14	MP	MP				P	MP		P	P		P
F	13	MP	P				P	P		P	P		P
M	13	MP	P				P	P		P	P		P
F	13	P	P				P	P		P	P		P

F	12	MP	P				P	P		P	P		P
M	11	MP	MP				P	P		P	P		P
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Nem	Kor	Beszédhelyzet											

Nem: M: férfi/fiú, F: nő/lány

P: portugál, M: mirandés, F: francia, MP(F): mindkét (mindhárom) nyelv.

1: nagyszülőkkel 2: szülőkkel 3: gyermekeivel 4: unokákkal 5: házastárssal 6: a helyi pappal 7: a kávézóban/kultúrházban 8: hivatalokban 9: ha káromkodik 10: ha mérges 11: mezőgazdaságról beszélgetve 12: ha gyermekeire vagy iskolatársaira rászól/veszekszik velük

3. Melyek a nyelvcsere-nyelvmegtartás legfőbb faktorai, melyek a vitalitás valós fokmérői?

Kloss (1966) hangsúlyozza, hogy a nyelvcsere-nyelvmegtartás faktorai ambivalensek, azaz bizonyos közösségekben, bizonyos helyzetekben a nyelvcsere, míg más helyzetekben a nyelvmegtartás irányában hatnak. Még egy adott nyelv esetében sem könnyű megjósolni, hogy egy tényezőnek milyen hatása lesz a nyelv jövőjére. Például a mirandai közösség kis létszáma előnyös a szorosabb kapcsolatok okán, de hátrány, mert a csoport nem kerülheti el a portugál befolyását. Az izoláció a nyelvmegtartást segítené, de kiszolgáltatottá is teszi a csoportot. Az alacsony képzettség letelepedett életmóddal párosulva erősítheti a nyelvmegőrzést, növelheti a csoportkohéziót. De ha a beszélőközösség tudatosan vagy tudattalanul a kisebbségi nyelv tudását tartja az alacsony versenyképesség okozójának, az nyelvcserehez vezethet. A mirandés vitalitását az UNESCO 2003-ban kiadott szempontrendszerét finomítva mértem fel, gyakorlati megfontolásokból elvetve a Fishman (1991) által kidolgozott, Lewis és Simons (2009) által átalakított tipológiát (EGIDS). Szempontjaim a generációk közötti nyelvátadás, a beszélőközösség létszáma és számbeli aránya, a hagyományos és az új nyelvhasználati szinterek, az írásbeliség, az intézményes és a közösségen belüli attitűdök, valamint a dokumentáció mennyisége és minősége voltak. Az UNESCO rendszerében, újjáértékelésként, azt is jelöltem a kategóriákon belül, hogy az utóbbi évtizedben merre történt elmozdulás: javult-e a helyzet. A dinamikus ábrázolás megmutatta, hogy a mirandés a 0-tól 5-ig terjedő skálán legfeljebb a 3-as értéket érte el (azokat is a dokumentáció, írásbeliség terén), és az egyik legfontosabb területen, a generációk közötti nyelvátadás esetében határozottan és fokozódóan veszélyeztetettnek számít.

4. Milyen nyelvideológiák hatnak a közösségben és azon kívül, és milyen médiumok közvetítik ezeket a nyelvideológiákat? Milyen attitűdökkel bírnak az egyes (életkori, stb.) csoportok a nyelvükkel szemben?

A portugál nyelvpolitika máig az egységesítést, a portugál elsőbbségét hangsúlyozza, és a média (különösen a televízió) is a standard nyelv kultúrájában él (Milroy 2001). Ebből fakadóan a nyelvi kisebbségek kevés figyelmet kapnak az országos közbeszédben. Így a mirandéshez is sok téves képzet kapcsolódik (pl.: a mirandés egy kevert dialektus, amely meggátolja a helyes portugáltudást). Azonban az utóbbi években egyre több, pozitív üzenetet hordozó (turisztikai, kulturális) műsor jelenik meg Mirandáról és nyelvéről. A portugálokkal készített attitűdfelmérésből is kiderül, hogy a legtöbben (62%) a médiából hallottak a mirandésről, és pozitívan vélekednek róla. Ami a beszélőközösséget illeti, körükben a mirandés használata, a mirandai származás három évtized alatt a stigmából különlegesség, presztízs lett. Felnőtt mirandai adatközlőim 98%-a büszke mirandai gyökereire, és 81%-uk pozitív attitűdökkel bír a nyelv iránt. A diákok körében végzett kutatás eredményei is hasonlóak: egy 1-től 5-ig terjedő skálán minden pozitív mondat (a mirandés szép hangzású, meg kell őrizni, stb.) 4,2 feletti összesített egyetértési indexet kapott.

A mirandaiak identitása ma már igen erős. Kérdőíves felmérésem eredményei szerint az azonosságtudat legfőbb komponense a Mirandához való ragaszkodás: az adatközlők 83%-a említette ezt első helyen. „Én azt mondanám, hogy a mirandai identitás lényege az értékek közössége. Főleg a nyelv és a zene köt minket össze, aztán a fennsík, az onnan belátható horizontok. Legfőképpen pedig az, hogy mindig vissza akarunk térni Mirandába, ahova én is elutazom holnap feltöltődni.” /férfi, 65 éves, Portugália/ Néhol a pozitív attitűdök, erős ragaszkodás már-már kultikus viszonyuláshoz vezet. A mirandai irodalom és sajtó számos példát kínál erre, amelyeket dolgozatomban részletesen elemeztem. pl: „A mirandaiak olyanok, akár a sziklatömbök a Douro folyóban. Erősek és ellenállóak. A mirandés és beszélői olyan erővel bírnak, amellyel a portugálok nem”. (*Mensagem de Bragança* 2010. 07. 29.) „A mi mirandai földünk / a mi örökségünk, amiből még egy nincs / Olyan más a szépséged / Mint bármi Portugáliában.” (Fernandes 2001: 237) Ez is igazolja, hogy a nyelvi kisebbségek gyakran ugyanazokat az ideológiákat tanúsítják, amelyek az ő nyelvük háttérbe szorulásához járultak hozzá (vö. Gal 2002). A Mirandához való lojalitás nem feltétlenül vezet nyelvmegtartáshoz. A szülőföld szeretete és a nyelvtudás mértéke, a nyelvhasználat gyakorisága nem mutatott korrelációt, így fennáll a folklorizáció veszélye (vö. Fishman 1991, Crystal 2000). A hagyományőrző fesztiválok, a néptáncosok, népzeneészek fellépései, de maga a 7/99-es törvény

is azt a veszélyt hordozza magában, hogy a mirandés megszűnik élő kommunikációs eszköz lenni, múzeumi tárggyá válik.

5. Hogyan hat a gazdasági-technikai modernizáció a mirandai nyelv használatára?

A nyelvcsere főként az indította el, hogy a hagyományos mezőgazdasági termelés a XX. század végén visszaszorult (e szektor már csak a helyi gazdaság 5,2%-át teszi ki). Így a mirandés egy fontos és „hasznos” nyelvhasználati színteret veszített. Ennek a jelenségnek a felmérésére egy, a mezőgazdasági szókincs ismeretét vizsgáló kérdőívet készítettem. Hipotézisem az volt, hogy e lexikai réteg tudását az életkori változó határozza meg, azaz az idősebbek jobb eredménnyel töltik ki a tesztet. Ez igazolódott is: az 50 éven felüliek 70-80%-ot értek el, míg a fiatalok értékei nagy szórást mutattak. Természetesen a nyelv tükrözi a társadalom életmódjának, a gazdaság változásait, azonban szembetűnő, hogy alig van olyan új domain, amely a régieket felváltva a mirandés használatát biztosítaná.

A nyelvmegtartást közvetetten (azaz Miranda presztízsét növelve) segítő gazdasági terület a turizmus és a biogazdálkodás (bor, sajtok, húsok, kézműves termékek előállítás). E szektorok termékeinek, szolgáltatásainak marketingjében a mirandés hozzáadott érték, kommodifikációs eszköz lehet, az anyagi haszon pedig nyelvspecifikus áruk fejlesztésére fordítható (vö. Borbély 2014). Turisztikai vonzerő és a nyelvhasználat ösztönzője lehet a nyelvi tájkép megfelelő kialakítása is. A nyelvi tájkép a különböző nyelvek közösségi tereken való láthatóságát jelenti, és vizsgálata arra koncentrál, hogy az adott nyelvek milyen arányban és hangsúllyal jelennek meg egy területen a táblákon, feliratokon (Landry-Bourhis 1997). Ugyanis ez sokat elárul a nyelvek „erőviszonyairól”. Mirandában a mirandés vizuális szerepe a megyeszékhelyen és a környező falvakban is folklorikus jellegű. A mirandés feliratok (az általam vizsgált összes, azaz 166 tábla 4%-a) csak turisztikai és utcanévtáblákon jelennek meg. A nyelvi tájkép analízisébe belevontam a kulturális programokat hirdető plakátokat is. A 2012 és 2014 júniusa között az önkormányzat és civil szervezetek által készített hirdetések (n= 121) közül 11 tartalmaz csak mirandés szavakat, és 24 kétnyelvű. A bilingvis plakátok szerkezetét tovább elemezve az is kiderült, hogy ezeknek általában csak a címe (azaz a program neve) mirandés, a „hasznos” tudnivalók (helyszín, időpont, stb.) már portugálul szerepelnek.

6. Hogyan lehet sikeres a mirandés mint kisebbségi nyelv ápolása az iskolai környezetben?

A kisebbségi nyelvek megőrzésének egyik legfőbb eszköze az oktatás (Bartha 2003, Skutnabb-Kangas 1997), Portugáliában azonban kevés figyelmet fordítanak a kisebbségi csoportok anyanyelvi nevelésére. A mirandés oktatása az 1986/87-es tanévben indult meg, és a 2004/05-ös tanévtől szélesítették ki minden évfolyamra. Jelenleg évente átlagosan 450 iratkozik be a kurzusra, azonban a felső évfolyamokban csak a csoportok fele-harmada folytatja a tanulást,

gyakorlati megfontolásokból (közelgő záróvizsgák, második világnyelv tanulása, nagyobb óraterhelés). Hátrány még, hogy mirandésóra csak hetente egy-két alkalommal van, igen rossz időpontokban. Így a modell nem sorolható be a kétnyelvű oktatás klasszikus típusai közé (pl. García 1996). Egyszerű nyelvoktatásról van tehát szó. A kezdeményezés mégis példaértékű, legalábbis ami a tanárok elkötelezettségét, innovációit illeti. Hospitálásaim, a tanárokkal és az iskolaigazgatóval folytatott interjúim és diákokkal végzett kérdőíves felmérésem alapján úgy vélem, a mirandai iskola minden tőle telhetőt megtesz, a szakmai és anyagi támogatás hiánya ellenére. A tanárok, mivel tankönyv nincs, maguk dolgozzák ki a segédanyagokat, éppen ezért érzékenyen tudnak reagálni a diákok aktuális igényeire. Emellett a tanórán kívüli tevékenységekkel (diákszínpad, iskolaújság, néprajzi gyűjtések) és személyes példájukkal is motiválni tudják a tanulókat a mirandés használatára. Bizonyára ez az oka, hogy a gyermekek csoportlojalitása erős, a nyelv iránti attitűdjeik pozitívak. Adatközlőim (n= 43) 86%-a maga iratkozott be a fakultatív mirandéskurzusra, és a diákok 90%-a tanulmányai befejezése után is szeretne lehetőséget találni a mirandés használatára. Azonban 53%-uk azt tervezi, hosszabb-rövidebb időre elhagyja Mirandát. Sőt, a helyben maradók esetében is kérdéses, hogy milyen színtereken, milyen beszédpartnerrel fogják használni a nyelvet. A nyelvoktatás tehát önmagában nem megoldás a régió és a közösség problémáira, de a modell példaértékű lehet, és megfelelő minisztériumi (anyagi és szakmai) támogatás esetén jó alapja lehetne a szervezett nyelvi revitalizációnak.

7. Melyek a revitalizáció esélyei, képes-e a közösség hosszú távon fenntartani a hagyományos életmódját, a tradicionális társadalmi kötelekeket, és természetesen: a nyelvét?

A mirandés revitalizációja néhány helyi értelmiségi és lokálpatrióta spontán kezdeményezése volt, amelyet a Lisszaboni Egyetem segített a kezdetekben. A programok máig a személyes kapcsolatokra épülnek, a nyelvápolók a saját nyelvhasználati példamutatásukkal győzik meg a beszélőközösséget a mirandés értékeiről, a nyelvmegtartás előnyeiről. Az utóbbi években a fiatalok is kezdik előnynek, akár különlegességnek tekinteni a kétnyelvűséget. Vagyis a mirandés egy erősen veszélyeztetett nyelv, amelynek azonban számos lehetősége van. A mirandés helyzetének erősségeit és gyengeségeit, valamint a nyelvi tervezés lehetőségeit és a leküzdendő veszélyeket SWOT-analízissel foglaltam össze. A mirandés veszélyeztetettsége a népesség, ezáltal a beszélők számának csökkenéséből és a kevés helyi megélhetési lehetőségéből ered. Erősség a mirandaiak lojalitása, ragaszkodásuk a hagyományos életmódhoz, amelynek a nyelv is része.

	Segítő tényezők	Gátló tényezők
Belső tényezők	<p>ERŐSSÉGEK</p> elkötelezett helyiek motivált értelmiségi réteg hagyományörzés, erős etnolingvisztikai/kulturális identitás pozitív attitűdök falusias környezet erős csoportszolidaritás normakövetés	<p>GYENGESÉGEK</p> elöregedő társadalom beszélői szám csökkenése generációk közötti nyelvátadás megszakadása kisebbségi nyelveket hibásnak tekintő (többségi/kisebbségi) nyelvvideológiák a kisebbségi/helyi életmódot idejétmúlnak tekintő szemlélet
Környezeti tényezők	<p>LEHETŐSÉGEK</p> internet, e-learning, nyelvoktató programok oktatási innovációk autentikus, egyedi kultúra (falusi, öko-, kulturális) turizmus, kézműves és mezőgazdasági termékek kereskedelme nyelvi tájkép EU-támogatás nagyobb nemzetközi publicitás asztúriai/leóni közösséggel, más kisebbségekkel kooperáció erős kapcsolati tőkével bíró helyi értelmiségi és politikusréteg	<p>VESZÉLYEK</p> monolingvis, centralizáló állami (nyelv)politika kulturális uniformizálódás csökkenő izoláció kevés munkalehetőség urbanizáció, modernizáció, globalizáció, elvándorlás idegennyelv-tanulás kényszere (felcserélő kétnyelvűség formájában)

Doktori értekezésemben számos javaslatot tettem arra, hogy a lehetőségeket milyen konkrét utakon lehetne kihasználni. Úgy vélem, egyszerre kell építeni a modern eszközök oktatási alkalmazására (pl. e-learning) és Miranda autentikus értékeire, és a nyelvi tervezésben szem előtt kell tartani a beszélőközösség jóléttel kapcsolatos érdekeit. Ez a nyelvmenedzselés keretében valósulhatna meg (vö. Lanstyák 2010, Nekvapil 2006) A nyelvmenedzselés feladata a hétköznapi beszélők nyelvi problémáinak azonosítása és a megoldási stratégiák kidolgozása. Véleményem szerint pedig nyelvi probléma minden tényező, amely egy nyelv vitalitását veszélyezteti. Ezért átfogóan kell kezelni minden, a mirandésre hatást gyakorló közvetlen és közvetett faktort.

A tézisekben felhasznált irodalom

Bartha, Csilla

(1996) A társadalmi kétnyelvűség típusai és főbb vizsgálati kérdései, In: *Magyar Nyelvőr* 3. szám, 263-282.

(1999) *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

(2003) A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: Nádor, Orsolya and Szarka, László szerk. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 56-75.

Blommaert, Jan (2006) Language policy and national identity, In: Ricento, Thomas (szerk.) *An introduction to language policy. Theory and method*, Blackwell, Oxford, 238-255.

Borbély, Anna

(2001) *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*, MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya Budapest.

(2014) *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben*, L'Harmattan, Budapest.

Bourdieu, Pierre (1991) *Language and symbolic power*, Polity Press.

Cahen, Michel (2009) *Le Portugal bilingue. Histoire et droits politiques d'une minorité linguistique : la communauté mirandaise*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes.

Calvet, Louis-Jean (1974) *Linguistique et colonialisme, petit traité de glottologie*, Pagot, Paris

Carvalho, J. Herculano de (1964) Porque se fala dialecto leonês em terra de Miranda?, In *Estudos Linguísticos*, 1º vol., Editorial Verbo, Lisboa, 39-60.

Ceolin, Roberto (2002) Um enclave leonês na paisagem unitária da língua portuguesa, *Ianua, Revista Philologica Românica*, nº 3, p. 62-83.

Coulmas, Florian (2004) Economic aspects of languages, In: Ammon, Ulrich (szerk.) *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. kötet, Walter de Gruyter, 1667-1674.

Crystal, David (2000) *Language death*, Cambridge University Press.

Czopek, Natalia (2008) O mirandês – Um enclave linguístico em Portugal, In: *Romanica Cracoviensia* 2008/08, 11-20.

Dorian, Nancy C. (1998) Western language ideologies and small-language prospects, In: Grenoble, Lenore A. and Whaley, Lindsay J. (szerk.) *Endangered languages*, Cambridge University Press, 3-21.

Edwards, John

(1984) Language, diversity and identity. In Edwards, John (szerk.), *Linguistic Minorities, Policies and Pluralism*, Academic Press, London, 277-310.

(1985) *Language, society and identity*, Blackwell, Oxford.

(2009) *Language and Identity: An introduction*, Cambridge University Press.

Fasold, Ralph (1984) *Sociolinguistics of society*, Blackwell, Oxford.

Fernandes, José Francisco (2001) *Mirandês e Caramonico*, Miranda do Douro.

Fishman, Joshua A.

(1989) *Language and ethnicity in minority sociolinguistic perspective*, Multilingual Matters, Clevedon.

(1991) *Reversing language shift. Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*, Multilingual Matters, Clevedon.

Gal, Susan

(1979) *Language shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*, Academic Press, San Francisco.

(2002) Language ideologies and linguistic diversity: where culture meets power, In: Keresztes, László – Maticsák, Sándor (szerk.) *A Magyar Nyelv Idegenben. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson*, Debrecen, Jyvaskyla, 197-204.

García, Ofelia (1996) Bilingual education, In: Coulmas, Florian (szerk.) *The handbook of sociolinguistics*, Oxford, Blackwell, 405-420.

Giles, Howard – Johnson, Patricia (1987) Ethnolinguistic identity theory: a social psychological approach to language maintenance, In: *International Journal of the Sociology of Language*, Issue 68, 69–100.

Grin, François

(1999) Market forces, language spread and linguistic diversity, In: Kontra, Miklós et al. (szerk.) *Language, a right and a resource. Approaching linguistic human rights*, Central European University Press, Budapest.

(2003) Language planning and economics, In: *Current Issues in Language Planning*, vol. 4, no. 1, 1-66.

(2006) Economic considerations in language policy, In: Ricento, Thomas (szerk.) *An introduction in language policy*, Blackwell, Maiden, Oxford, 77-94.

Gumperz, John J. (1982) *Language and social identity*, Cambridge University Press.

Hamers, Josiane F. – Blanc, Michel H. A. (2004) *Bilinguality and bilingualism*, Cambridge university Press.

Kontra, Miklós

(2005): Mi a lingvicizmus és mit lehet ellene tenni?, In: Gábrity Molnár, Irén – Mirnics, Zsuzsa (szerk.) *Közérzeti barangoló. (Műhely- és előadás-tanulmányok)*, Szabadka, 175–202.

(2010) *Hasznos nyelvészet*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.

Kloss, Heinz (1966) German-american language maintenance efforts. In: Fishman, Joshua A. et al. (szerk.) *Language loyalty in the United States*, Mouton, The Hague, 206-252.

Labov, William (1982) Objectivity and commitment in linguistic science: the case of the Black English trial in Ann Arbor. In: *Language in Society* 11, 165-202.

Landry, Rodrigue-Bourhis Richard Y. (1997) Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality, In: *Journal of Language and Social Psychology*, 16, 23-49.

Lanstyák, István (2010) A nyelvi problémák típusai, In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 1. szám, 23-48.

Léonard, Yves (1999) As ligações a África e ao Brasil In: Bethencourt, F. and Chaudhuri, K. (szerk.) *História da expansão portuguesa* (vol. 5), Círculo de Leitores, Lisboa.

Martins, Cristina

(1994) O desaparecimento do mirandês na cidade de Miranda do Douro: uma leitura dos Estudos de filologia mirandesa de José Leite de Vasconcelos, In *Varição linguística no espaço, no tempo e na sociedade. Actas do Encontro Regional da Associação Portuguesa de Linguística. Miranda do Douro*, APL/ Edições Colibri, Lisboa, 95-105.

(1997) A vitalidade de línguas minoritárias e atitudes linguísticas: o caso do mirandês, In: *Lletres Asturianas*, Boletín Oficial de l'Academia de la Llingua Asturiana, nr. 62, 7-42.

Mateus, Maria Helena Mira (2009) *Uma política de língua para o Português*, XXV Encontro da Associação Portuguesa de Linguística, FLUL, 2009. outubro 24.

http://www.iltec.pt/pdf/politica_lingua.pdf

Merlan, Aurélia (2009) *El mirandés: situación sociolingüística de una lengua minoritaria en la zona fronteriza portugués-español*, Academia Llingua Asturiana, Oviedo.

Milroy, James (2001) Language Ideologies and the Consequences of Standardization, In: *Journal of Sociolinguistics* 5(4); 530–555.

Mourinho, António Maria (1987) (szerk.) *Actas das 1as Jornadas de Língua e Cultura Mirandesas*, Câmara Municipal de Miranda do Douro.

Nekvapil, Jiří (2006) From language planning to language management, In: *Sociolinguistica*, 20, 92-104.

Nelde, Peter Hans (1978) Sprachkontakt und Sprachwechsel in Brüssel, In: Sture Ureland, P. (szerk.) *Sprachkontakt im Nordseegebiet*, Max Niemeyer, Tübingen, 19-43.

Pidal, Ramón Menéndez (1906) El dialecto leonés, In: *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, X, 128-172 és 294-311.

Pinto, Paulo Feytor (2008) *Política de língua na democracia portuguesa (1974-2004)*, Universidade Aberta, Lisboa.

Pusztay, János (2006) *Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője II pontban*, Teleki László Alapítvány, Budapest.

Simons, Gary F. – **Lewis**, Paul M. (2009) Assessing endangerment: expanding Fishman's GIDS. In: *Revue Roumaine de Linguistique*.

<http://www-01.sil.org/~simonsg/preprint/EGIDS.pdf>

Skutnabb-Kangas, Tove

(1981) *Bilingualism or not. The Education of Minorities*, Multilingual Matters.

(1998) Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a "szabad" piac In: *Fundamentum*, 1-2., 7-25.

(1997) *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány, Budapest

Terao, Satoshi (2010) Mirandese as an Endangered language, In: *Journal of International Studies* 35, Impr. Nacional, Lisboa, 101-126.

Torkington, Kate (2008) Exploring the linguistic landscape: the case of the 'Golden Triangle' in the Algarve, Portugal, In: *Papers from the Lancaster University Postgraduate Conference in Linguistics & Language Teaching*, vol. 3, 123-145.

Tsunoda, Tasaku (2006) *Language endangerment and language revitalization. An introduction*, Mouton-De Gruyter.

Vasconcelos, José Leite de (1900-1901) *Estudos de Philologia Mirandesa*, Imprensa Nacional, Lisboa.

7/99-es törvény

<http://www.eb2-miranda-douro.rcts.pt/mirandes/mirandes.html>

A Portugál Köztársaság Alkotmánya

<http://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx>

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája

<http://www.ajbh.hu/documents/10180/122652/Regionalis+vagy+kisebbse%CC%81gi+nyelve+k+Euro%CC%81pai+Charta%CC%81ja.pdf/e70ba9fb-e1d5-465c-b00c-50713fef64e2;jsessionid=052A1379C19326DAF912BA5466EC9388?version=1.0>

Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/6_resources/PDF_brochure_Hungarian.pdf

UNESCO Language Vitality and Endangerment, 2003

<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf>

Az értekezés témájához kapcsolódó publikációk

Tanulmányok

(2014) O papel da didática na revitalização da língua mirandesa: métodos e perspectivas [A didaktika szerepe a mirandai nyelv revitalizációjában: módszerek és perspektívák], In: Infante da Câmara (szerk.) *Atas das III. Jornadas de Língua Portuguesa e Culturas Lusófonas da Europa Central e de Leste*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, elektronikus kiadás, ISBN 978-963-12-0391-2

(2013) Vernakuláris elv vs. többségi nyelvű iskoláztatás. Problémafelvetések a portugáliai mirandés példáján, In: Szöllősy Éva (szerk.) *Találkozások az anyanyelvi nevelésben*, Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs, 118-129. ISBN 978-963-642-563-0

(2013) O papel da economia na manutenção linguística: o caso do mirandês [A gazdaság hatása a nyelvmegtartásra. A mirandai nyelv esete], In: Merlan-Aurélia – Schmidt-Radefeldt, Jürgen (szerk.) *Portugiesisch als Diasystem/O Português como Diassistema, Rostocker Romanistische Arbeiten*, Band 17, Peter Lang, Frankfurt am Main, 193-210. ISBN 978-3-631-64109-5

(2013) A situação da língua mirandesa, com especial consideração aos factores de manutenção/substituição linguística [A mirandai nyelv helyzete, különös tekintettel a nyelvcsere-nyelvmegtartás faktoraira], In: Puskás Katalin (szerk.) *Italianistica Debreceniensis XIX. A Debreceni Egyetem Olasz Tanszéke és az Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont Évkönyve*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 170-185. ISSN 1219-5391

(2013) *A mirandai nyelvvel kapcsolatos attitűdök és ideológiák*, In: Bárdosi Vilmos (főszerk.) *Asteriskos 5. Tanulmányok, Nyelvtudományi Doktori Iskola „Nyelv és Társadalom”* (Az I. doktorandusz-konferencia előadásai), 62-73. ISBN 978-963-284-360-5

(2010) Mirandai rap. Rendhagyó módszerek egy kisebbségi nyelv oktatásában, In: *Szakoktatás*, 2010/1, 22-25. ISSN 0237-5338

(2010) A situação actual da língua mirandesa, In: Pál Ferenc, Urbán Bálint szerk. *Actas do Congresso Organizado por Motivo dos Trinta Anos do Português na Faculdade de Letras da Universidade Eötvös Loránd de Budapeste*, ELTE BTK Portugál Tanszék, Budapest, CD-ROM.

Konferencia-előadások

Uma minoria asturo-leonesa em Portugal: questões da identidade mirandesa, XV. Jornadas Iberoamericanas, Pécs, 2014. május 5-9.

Hagyományörzés modern köntösben. Jó gyakorlatok a mirandai nyelvi nevelésben, Találkozások az anyanyelvi nevelésben 2. Hagyomány és modernitás, Pécs, 2014. május 16–17.

Vernakuláris elv vs. többségi nyelvű iskoláztatás. Problémafelvetések a portugáliai mirandés példáján. Találkozások az anyanyelvi nevelésben 1, Pécs, 2013. április 22.

O papel da didática na revitalização da língua mirandesa: métodos e perspectivas, III. Jornadas de Língua Portuguesa e Culturas Lusófonas da Europa Central e de Leste, Budapest, 2012. november 29-december 1.

A mirandai-portugál nyelvcseré a mezőgazdasági szókincs használatának tükrében, RODOSZ/3 Harmadik Egyetemközi Romanisztikai Doktorandusz Konferencia, Budapest, 2012. október 19.

A mirandai nyelvvel kapcsolatos attitűdök és ideológiák, ELTE BTK TÁMOP Nyelv és társadalom konferencia, Budapest, 2012. május 17.

A situação da língua mirandesa, com especial consideração aos factores de manutenção/substituição linguística, RODOSZ/2 Egyetemközi Romanisztikai Doktorandusz Konferencia, Budapest, 2010. szeptember 24.

Egyéb publikációk

(2012) *Spanyol-portugál hangtani interferenciák vizsgálata nyelvpedagógiai szempontból,* In: Bárdosi, Vilmos (főszerk.) *Asteriskos 1.* Tanulmányok, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest, 109-122.

(2011) „*Én ilyen luzofónius magyar beszélek.*” *A magyarországi luzofón diaszpóra nyelvhasználatáról.* Magyar Nyelvőr 2011/3, 349-362.

(2010) recenzió: Dobrosława és Andrzej Świerczyńscy: *Szólásmondások többnyelvű szótára,* Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.

http://www.kossuth.hu/letoltes/Hargitai_Szolasmondasok.pdf

(2009) *Repülj, madár, repülj. A tehetségesekért/A tehetségfejlesztésért 2009 konferencia tanulságai,* Szakoktatás, 2009/7, 36-38.

(2009) *Első Fecskék. Beszámoló egy projektmunkáról,* Anyanyelv-pedagógia, 2009. június.

<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=175>